

Session 2020-21
प्रश्न पत्र प्रारूप एवं रूप रेखा
कक्षा - नौवीं
विषय - संस्कृतम्

समयम् : होरात्रयम्

पूर्णांक : 85

खण्ड क (अपठित-अवबोधनम्)

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं अधिकृत्य निर्देशित प्रश्नानामुत्तराणि दीयन्ताम्।
परेषाम् उपकारः परोपकारः वर्तते। परोपकारः एक महान् गुणः अस्ति।
परोपकार भावना अस्यां प्रकृतौ सर्वत्र वर्तते। वृक्षाः स्वयं फलं न खादन्ति।
नद्यः परोपकारार्थमेव वहन्ति। गावः स्वयं दुग्धं न पिबन्ति। सर्वे जगत्
परोपकारार्थं वर्तते। महापुरुषाः स्वार्थं विहाय सर्वप्राणिभ्यः कार्यं कुर्वन्ति।
महाराजः शिविः कपोतरक्षार्थं स्वकीयं मांसं श्येनाय प्रददौ। महार्षिः दधीचिः
देवहिताय स्वबलिदानं कृतवान्। वस्तुतः परोपकारः पुण्याय पापाय
परपीडनम्।
(1) एकपदेन उत्तरत-
(क) परोपकारभावना कुत्र वर्तते?
(ख) नद्यः किमर्थं वहन्ति?
(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत-
(क) महापुरुषाः कथं कार्यं कुर्वन्ति।
(3) निर्देशानुसारम् उत्तरत-
(क) 'स्वकीयम्' पदस्य विलोम पदं लिखत?
(ख) 'खादन्ति' अस्य क्रियापदस्य किं क्रियापदम्? 5
2. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा अनुच्छेदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि
दीयन्ताम्।

कस्मिंश्चित् नगरे स्वभावेन कृपणः कश्चन ब्राह्मणः प्रतिवसूति स्म । तेन भिक्षाऽर्जितः सक्तुभिर्भुक्त शेषैः कलशः सम्पूरितः। तं च घटं नागदन्तेऽवलम्ब्य, तस्याऽधस्तात् खट्वां निधाय सततमेकदृष्ट्या तमवलोकयति। अथ कदाचिद्रात्रौ सुप्तश्चिन्तयामास “यत् परिपूर्णोऽयं घटस्तावत् सक्तुभिः वर्तते। तद् यदि दुर्भिक्षं भवति तदनेन रूप्यकाणां शतमुत्पत्स्यते।”

(1) एकापदेन उत्तरत-

(क) ब्राह्मणस्य स्वभावः कीदृशः आसीत्?

(ख) ब्रह्मणः कुत्र प्रतिवसति स्म?

(2) पूर्ण वाक्येन उत्तरत-

(क) केन भिक्षाऽर्जितः सक्तुभिः भुक्तशेषैः कलशः संपूरितः?

(3) निर्देशानुसारम् उत्तरत-

(क) उपर्युक्त गद्यांशस्य तृतीयांशरूपेण सारं लिख्यन्ताम्?

(ख) प्रदत्तगद्यांशस्य शीर्षकं विधीयताम्?

7

खण्ड-ख (रचनात्मकं कार्यम्)

3. मञ्जूषातः पदानि विचित्य प्रार्थना पत्रे रिक्तस्थानानि पूरयन्तु।

(पित्रोः, त्वम्, संस्कृत-विषये, छात्रावासतः, अनुजः, आशीषः, सिध्यन्ति, शोभनः, तव, प्राप्ताः

.....(1)

प्रिय..... (2) रमेशः

सस्नेहम्.....(3)

ह्यः (4) पत्रं प्राप्तवान्। परीक्षापरिणामः.....(5) अस्ति,

परं.....(6) भवतान्यूना अंकाः (7) इति सखेदं मया

अधीतम्।.....(8) प्रतिदिनं प्रातः काले उत्थाय संस्कृतस्य अभ्यासं

कुरु, संस्कृत अध्यापकं च पुनः-पुनः प्रश्नान् प्रच्छ । अभ्यासेन एव सर्वाणि कार्याणि (9) । (10) चरणयोः सादरं प्रणामः ।

भवतः अग्रजः

रामः । 5

4. मञ्जूषामधिकृत्य अधोलिखितं सम्वादं पूर्यन्ताम् ।

(तुलसीत्, गृहे, श्रेष्ठिनो, कृत्वा, भ्रान्त्वा, प्रस्थितः, नास्ति, निक्षेपतुला, श्रेष्ठिनमुवाच, यदि)

तस्य च लोहघटिता पूर्वपुरुषोपार्जिता । तां च कस्यचित् गृहे निक्षेपभूतां देशान्तरं । ततः सुचिरं कालं देशान्तरं यथेच्छया पुनः स्वपुरमागत्य तं “भो श्रेष्ठिन्! दीयतां मे सा।” स आह “भोः।सा, त्वदीया तुला मूषकैर्भक्षिता” इति । जीर्णधन आह “भोः श्रेष्ठिन्! नास्ति दोषस्ते मूषकैः भक्षितेति ।” 5

5. अधोलिखित विषयेषु एकं विषयम् अधिकृत्य सप्त वाक्यानि लिखत ।

(1) मम् मित्रम्

(2) मम विद्यालयः

(3) पर्यावरणम् 7

खण्ड - ग (अनुप्रयुक्त व्याकरणम्)

6. अधोलिखित पदेषु सन्धिं अथवा विच्छेदं कुरुत । (कोई 6 करें)

(क) देवालयः = + ।

(ख) रवीन्द्रः = + ।

(ग) महा+ईशः = ।

(घ) यद्यपि = + ।

(ङ) चापि = + ।

- (च) प्रति + एकम् = ।
- (छ) सु + आगतम् = ।
- (ज) नायकः = + । 3
7. निम्नलिखित वर्णानां समुचितम् उच्चारण-स्थानं कोष्ठात् चित्वा लिखत ।
(कोई 6 करें)
- (क) म (ओष्ठ / तालु)
- (ख) च (मूर्धा / तालु)
- (ग) क (कण्ठ / दन्त)
- (घ) उ (ओष्ठ / कण्ठ)
- (ङ) ट (मूर्धा / दन्त)
- (च) व (दन्तोष्ठ / कण्ठोष्ठ)
- (छ) अ (कण्ठ / तालु)
- (ज) ह (कण्ठ / मूर्धा) 3
8. अधोलिखितेषु वाक्येषु प्रकृति-प्रत्ययोः संयोगेन निर्मितानां शब्दानां प्रयोगेण रिक्तस्थानानि पूरयत । (कोई 5 करें)
- (क) सः गच्छति । (हस् + शतृ)
- (ख) बालेन पाठः । (पठ् + क्त)
- (ग) श्यामः गृहं । (गम् + क्तवतु)
- (घ) मोहनः किं इच्छति । (कृ + तुमुन्)
- (ङ) अहं फलं विद्यालयम् गच्छति । (खाद् + क्त्वा)
- (च) नृत्यति । (बालक + टाप्)
- (छ) दीपावली उत्सवः अस्ति । (धर्म + ठक्)
- (ज) सः इच्छति । (पठ् + तुमुन्) 5
9. कोष्ठकेषु प्रदत्तशब्देषु विभक्तिं योजयित्वा निम्नलिखितानि रिक्तस्थानानि पूरयत । (कोई 5 करें)
- (क) नमः । (शिव + चतुर्थी)

- (ख) राधा सह गच्छति। (मोहन + तृतीया)
- (ग) रामः पतति। (वृक्ष + पञ्चमी)
- (घ) जनः पश्यति। (नेत्र + तृतीया)
- (ङ) मोहनः भ्राता अस्ति। (राम + षष्ठी)
- (च) यूयं पठथ। (विद्यालय + सप्तमी)
- (छ) माता अपश्यत। (पुत्र + द्वितीया)
- (ज) चलति। (मोहन + प्रथमा) 5
10. कोष्ठकेषु प्रदत्तधातुषु सुमुचितं पुरुषं वचनं च प्रयुज्य रिक्तस्थानानि पूरयत।
(कोई 5 करें)
- (क) ते सर्वे। (गम् + लट्)
- (ख) बालकाः भोजनं। (खाद् + लङ्)
- (ग) अद्यत्वं गृहं। (गम् + लृट्)
- (घ) वृक्षेभ्यः फलानि.....। (पत् + लृट्)
- (ङ) अहं सर्वेषां कल्याणम्.....। (कृ + लृट्)
- (च) छात्राः चित्रं.....। (दृश् + लट्)
- (छ) बालिकाः। (धाव् + लट्)
- (ज) सः दुग्धं.....। (पा + लट्) 5

खण्ड - घ (पठित-अवबोधनम्)

11. अधोलिखित गद्यांशेषु कस्यचित् एकस्य गद्यांशस्य हिन्दी भाषायां अनुवादः विधीयताम्।
- (क) पुरा कस्मिंश्चिद् ग्रामे एका निर्धना वृद्धा स्त्री न्यवसत्। तस्याश्चैका दुहिता विनम्रा मनोहरा चासीत्। एकदा माता स्थाल्यां तण्डुलान्निक्षिप्य पुत्रीमादिदेश- सूर्यातपे तण्डुलान् खगेभ्यो रक्ष। किञ्चिद् कालादनन्तरम् एको विचित्रः काकः समुड्डीय तामुपाजगाम्। नैतादृशः स्वर्णपक्षो रजतचञ्चुः स्वर्णकाकस्तया पूर्वं दृष्टः।

(ख) भ्रान्तः कश्चन बालः पाठशालागमनवेलायां क्रीडितुं निर्जगाम । किन्तु तेन सह केलिभिः कालं क्षेप्तुं तदा कोऽपि न वयस्येषु उपलभ्यमान आसीत् । यतस्ते सर्वेऽपि पूर्वदिनपाठान् स्मृत्वा विद्यालयगमनाय त्वरभाणा वभूवुः । तन्द्रालुर्बालो लज्जया तेषां दृष्टिपथमपि परिहरन्नेकाकी किमप्युद्यानं प्रविवेश । 5

12. अधोलिखितयोः पद्यांशयोः कस्यचित् एकस्य पद्यांशस्य सान्धव्य हिन्दी भाषायां अनुवादः क्रियताम् ।

(क) प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः ।

तस्माद् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ।।

(ख) निनादय नवीनामये वाणि ! वीणाम्, मृदुं गाय गीतिं ललित-नीति-लीनाम् ।

मधुर-मञ्जरी-पिञ्जरी-भूत-मालाः, वसन्ते लसन्तीह सरसारासालाः,

कलापाः ललित-कोकिला-काकलीनाम् ।। निनादय..... ।। 5

13. अधोलिखित गद्यांशं पठित्वा तदाधारित-प्रश्नानाम् उत्तराणि दीयन्ताम् ।
तस्य च गृहे लौहघटिता पूर्वं पुरुषोपार्जिता तुलासीत् । तां च कस्यचित् श्रेष्ठिनो गृहे निक्षेपभूतां कृत्वा देशान्तरं प्रस्थितः । ततः सुचिरं कालं देशान्तरं यथेच्छया भ्रान्त्वा पुनः स्वपुरमागत्य तं श्रेष्ठिनमुवाच - “ भोः श्रेष्ठिन् ! दीयतां मे सा निक्षेपतुला । ” स आह - “ भोः । नास्ति सा, त्वदीया तुला मूषकैर्भक्षिता ” इति ।

(1) एक पदेन उत्तरत-

(क) लौहघटिता का आसीत्?

(ख) तुला कैः भक्षिता?

(2) पूर्णवाक्येन उत्तरत-

(क) वणिक्पुत्रस्य गृहे कीदृशी तुला आसीत्?

- (3) निर्देशानुसारम् उत्तरत-
- (क) 'लौहनिर्मिता' इत्यस्य अत्र कः पर्यायः?
- (ख) 'मूषकैर्भक्षिता' अत्र सन्धिच्छेदं कुरुत? 5
14. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा तदधारित प्रश्नानां उत्तराणि दीयन्ताम्।
- पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः
स्वयं न खादन्ति फलानि वृक्षाः।
नादन्ति सस्यं खलु वारिवाहाः
परोपकाराय सतां विभूतयः॥
- (1) एकपदेन उत्तरत-
- (क) नद्यः स्वयमेव किं न पिबन्ति?
- (ख) वृक्षाः कानि न खादन्ति?
- (2) पूर्ण वाक्येन उत्तरत-
- (क) केषां विभूतयः परोपकाराय भवन्ति?
- (3) निर्देशानुसारम् उत्तरत-
- (क) 'परोपकाराय' इत्यत्र का विभक्ति?
- (ख) 'पिबन्ति' इत्यत्र लकारस्य किम् नाम? 5
15. स्थूलपदान्यधिकृत्य पञ्च प्रश्नानां निर्माणं कुरुत.....(कोई 5)
- (क) ग्रामे निर्धना स्त्री अवसत्।
- (ख) बालिका निर्धनमातुः दुहिता आसीत्।
- (ग) त्वं सदृकटात् माम उद्धृतवती।
- (घ) वृक्षाः फलं न खादन्ति।
- (ङ) जीर्णधनः विभक्त्यात् देशान्तरं गन्तुमिच्छन् व्यचिन्तयत्।
- (च) तपोदत्तः तपश्चर्पया विद्यामवाप्तुं प्रवृत्तोऽस्ति।
- (छ) तस्याः अपि एका पुत्री आसीत्।
- (ज) स्वर्णकाकं निवारयन्ती बालिका प्रार्थयत्। 5

16. यथानिर्दिष्ट कुरुत-

2×5=10

(क) अधोलिखित विग्रहपदानां समस्तपदानि लिखत-

(1) अक्षराणां ज्ञानम्

(2) सिकतायाः सेतुः

(3) पितुः चरणैः

(4) गुरोः गृहम्

(5) विद्यायाः अभ्यासः

2

(ख) पर्यायपदानि योजयत-

(1) सरस्वती तीरे

(2) आम्रम अलीनाम्

(3) पवनः समीरः

(4) तटे वाणी

(5) भ्रमराणाम् रसालः

2

(ग) विशेषणैः सह विशेष्याणि योजयत-

(1) कुलक्रमागतः परोपकारः

(2) दानवीरः मन्त्रिभिः

(3) हितैषिभिः जीमूतवाहनः

(4) वीचिवच्चञ्चलम् कल्पतरुः

(5) अनश्वरः धनम्

2

(घ) उपसर्गान् पृथक्कृत्वा लिखत-

(1) प्रभवति

(2) उपलभ्यते

(3) समुपहरन्ति

(4) वितरन्ति

- (5) उपगता 2
- (ड) विलोम पदानि योजयत-
- (1) दुर्बुद्धिः असत्यम्
- (2) गर्हितः अनभ्यासः
- (3) प्रवृतः निवृत्तः
- (4) अभ्यासः प्रशंसितः
- (5) सत्यम् सुबुद्धिः 2
- कक्षा-9 के लिये सत्र 2020-2021 के लिये परिवर्तित प्रश्न-पत्र में परिवर्तित प्रश्नों का प्रारूप 7
1. विशेष - कोविन-19 के कारण कक्षा नवम् के लिये संस्कृत की पाठ्य-पुस्तक श्रेमुषी - प्रथमो भागः से सत्र 2020-2021 के लिये पाठ 7 प्रत्यभिज्ञानम्
पाठ - 10 जटायोः शौर्यम्
पाठ - 12 वाङ्मनः प्राणस्वरूपम्
ये तीन पाठ हटा दिये गये हैं। अर्थात् परीक्षा में इनसे कोई प्रश्न नहीं पूछा जायेगा।
2. विशेष-कोविड-19 के कारण प्रश्न पत्र में 30 प्रतिशत अधिक विकल्प (Option) देने के लिये कहा गया है। अतः निम्नलिखित खण्ड और प्रश्न संख्या में कितने विकल्प होंगे का विवरण इस प्रकार है-
- खण्ड - ग (अनुप्रयुक्त व्याकरण) के प्रश्न 6 में 8 (आठ) विकल्प होंगे / जिनसे कोई छः करने होंगे।
प्रश्न 7 में 8 (आठ) विकल्प होंगे / जिनसे कोई छः करने होंगे।
प्रश्न 8 में 8 (आठ) विकल्प होंगे / जिनसे कोई पांच करने होंगे।
प्रश्न 9 में 8 (आठ) विकल्प होंगे / जिनसे कोई पांच करने होंगे।

प्रश्न 10 में 8 (आठ) विकल्प होंगे / जिनसे कोई पांच करने होंगे।

खण्ड-घ (पठित-अवबोधनम्) के

प्रश्न 15 में 8 (आठ) विकल्प होंगे / जिनसे कोई पांच करने होंगे।

शेष सभी प्रश्नों का प्रारूप पूर्व-सत्र के प्रश्न-पत्र की तरह ही होगा।

विशेष-कक्षा नवम् प्रश्न-पत्र का अंक विभाजन पिछले सत्र की भान्ति ही है। प्रश्नों के अंक विभाजन में कोई परिवर्तन नहीं किया गया है।

क्रम. स.	पाठ संख्या	हटाये गये अध्याय / पाठ का नाम	पृष्ठ सं.
		कक्षा-9वीं पुस्तक का नाम : शेमुशी भाग-1	
1.	अध्याय 7	प्रत्यभिज्ञान	45 से 55 तक
2.	अध्याय 10	जटायोः शैर्यम्।	71 से 77 तक
3.	अध्याय 12	वाङ्मनः प्राणस्वरूपम्। कक्षा - दसवीं पुस्तक का नाम: शेमुशी भाग-2	85 से 90 तक
1.	अध्याय 10	भूकम्पविभीषिका।	82 से 89 तक
2.	अध्याय 11	प्राणेभ्योऽपि प्रियः सुहृद्।	90 से 98 तक
3.	अध्याय 12	अन्योत्क्यः।	99 से 106 तक

विशेष-कक्षा नवीं के प्रश्न-पत्र का अंक विभाजन पिछले सत्र की भान्ति ही है।
प्रश्नों के अंक विभाजन में कोई परिवर्तन नहीं किया गया है।